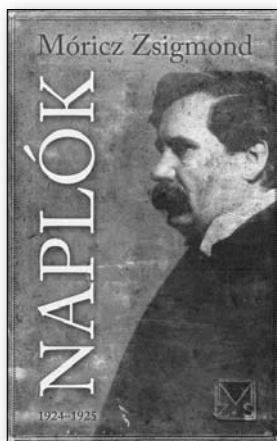

LÁTÓSZÖG

MÓRICZ ZSIGMOND
Naplók 1924–1925

Noran Kiadó
Budapest, 2010

Rózsássy Barbara

TERMÉKENY FÜGGŐSÉG

Hogy író és ember milyen szétválaszthatatlanul egy, lapról lapra nyomon követhető Mórícz Zsigmond naplóiban. Képzeljünk magunk elé egy műhelyt: hatalmas íróasztal, rajta halmokban álló kéziratok és gépelt oldalak, javított, újra és újra átírt töredékek, készülő regények, drámák részletei, fél kézzel odavetett verssorok – és naplók, melyekben az éppen eltelt pillanat, a csak akkor és ott megfogható jelen állandó rögzítése folyik. Micsoda embertelen munkabírás, mekkora alkotóerő, láz, indulat, mindent elmondani akarás feszítheti belülről azt, aki ebben a közegben éli mindennapjait? Manapság talán elképzelni is nehéz efféle teherbírást, az írásnak mindent alávető gondolkodó és cselekvő életet – ma, mikor a trónjáról letaszított irodalom jobbára csak lábtörlő rongyunk, szinte el sem gondolhatjuk, hogy volt idő, mikor az író (akit megismertek az utcán, aki még inkognitóban járva, akarva sem igen tudta titkolni kilétét) az olvasók tisztelete által övezve élte fényes szép napjait. De vajon így volt-e igazán? Vagy a „boldog békeidők” csak a képzeletünkben élnek?

Alapjában véve így volt, ez bizonyos, ha hajlamos is költői túlzásokba esni, nem okoz csalódást a fantáziánk. Azt hiszem, az író-, költőtársak is más szemmel néztek egymásra, mint manapság. Kevésbé sandán, kevesebb gyanakvó bizalmatlansággal, több egymás iránti tisztelettel, s az eseti párbajok, ellenségeskedések ellenére azt is nyugodt szívvel kimondhatjuk: több szeretettel. Hogy kortársai tisztelték, szerették Móricz Zsigmondot, az nem kétséges. Kosztolányi már 1909-ben így ír róla: „A magyar és népies hang, ami különben oly távol áll tőlem, könyve olvasásakor egész hatalmas erejével rám nehezedett, és megmámorosított. [...] Nekem úgy tetszik, hogy most egy olyan valaki érkezett meg, akit már régen-régen vártunk.” De még a kényes ízlésű Füst Milán is elismerően szól a *Sáraranyról* 1924-ben. Ráadásul nem akármilyen kontextusban: revideálva saját korábbi nézetét, miszerint igazuk van azoknak, akik Móricz munkáit támadják (ez a hozzáállás: a saját hiba felismerése nyomán kinyilvánított „megkövetés” is ritka manapság), írja: „a legszebb könyvek egyike, amelyet valaha olvastam. [...] Mint az orkán, úgy sodort magával. – Bámolni való ez az író, a nyelvnek és művészetnek olyan despotája, amelyet alig ismerek még egyet.” Akit kortársai – és utólag már biztosan tudjuk: nem érdemtelenül, nem az aktuális homályosító szemüveglencséjétől elvakultan – ilyen kritikával illettek, az a babitsi gondolat szerint is („A szellem röpte, mint a darvaké, mindig V formájú, csak kevesen szállnak elől”) elsőik között az első. Különös, hogy mégis épp azok a nők, akiket élete társául választott, akik saját bevallása szerint műzsáí voltak, és akiknek lényéből regény- és drámaalakjai megformálásához mérített, vagy az író teljes, testi-lelki kisajátítását tűzték ki életük egyetlen céljaul (mint első felesége, Holics Janka), vagy csupán kellemetlen, mégis „hasznos darabnak” tekintették (mint második felesége, Simonyi Mária).

A Noran Kiadó gondozásában megjelent első (gazdagon jegyzetelt, bőséges, leveleket, műveket, korabeli újságcikkeket tartalmazó függelékkel ellátott) naplókötet Móricz életének egyik legnehezebb periódusába, az 1924–25-ös évek válságos időszakába enged bepillantást. Ekkor távolodott el végleg Holics Jankától, s lobbant olthatatlan, naiv szerelemre a színésznő, Simonyi Mária iránt. A tragikus hármasság végül első felesége öngyilkosságával, később, 1926-ban pedig Móricz második házasságával végződött.

De ez csupán (s nyugodtan mondhatjuk így, mert bár naplót tartunk kezünkben, olvasása során mégis egy regény lendülete sodor magával) a kerettörténet. Ami igazán érdekes, az a móriczi stílus, a fogalmazás magabiztossága, az a mindenen átütő erő, írói látásmód, ami az írást, bár-

milyen műfajról legyen is szó, hitelesíti. Miközben közvetlen környezete egyáltalán nem támogatta irodalmi munkáját (ahogy Holics Jankáról írja: „oly féltékeny volt az íróasztalomra, mint egy idegen nőre”), épp ebben az elutasító közegben az írás fokozottan fontos szerepet töltött be életében. A nap nap utáni alkotómunka örökös, lázas késztetésétől (mely nyilvánvalóan legalább akkora gyönyörűséget jelentett, mint amekkora kényszer) egyébként is csak nehezen szabadulni tudó Móricz számára a napló a vallomás terepe. Olyan eszköz, mely átsegíti azokon a heteken, hónapokon, melyek máskülönben a terméketlenség sivár, rideg pusztájába, vagy a szabad alkotás, mondhatni az egyéni (s így az írói) szabadság tilalmának igájába kényszerítik. Kétféle Móriczcal ismerkedhet meg, illetve ismerkedhet újra az olvasó. Egyrészt a regények világából is ismert „megmámorosító, hatalmas erejűvel”, ahogy Kosztolányi írta róla, másrészt egy sokkal titkosabb, intimebb Móricz Zsigmonddal, aki, ha van valami, amit regényeiben elhallgatott, azt naplóiban biztosan kimondta. (Csak zárójelben jegyzem meg: igen gyakran nyíltan, kertelés, tabuk nélkül. Ha regényeiben annak idején ezt a Móriczot ismerték volna meg kortársai, ki tudja, vajon mennyire háborodtak volna fel, mi több, botránkoztak volna meg például a szexuális vágyak, fantáziák ilyen nyílt, bizonyos – kispolgári – körökben tiltott témáknak tiltott szavakkal való papírra vetésén?)

Azt írtam, vallomás. Miért fontos ez? Kezdjük talán azzal a kérdéssel: mikor szeretünk egy író? Vagy még inkább: mi az, ami szerethetővé teszi, ami közel hozza hozzánk? Természetesen nehéz lenne egyetlen szóval megfogalmazni, hiszen az olvasásélménynek legalább annyi összetevője van, akár egy kaleidoszkópnak: sok-sok tükörcsíkdarabkából áll össze az a kép, amely szemünk előtt egyetlené formálódik, ahogy bepillantunk. E sokaságból mégis kiemelhetünk egy dolgot: a személyességet. Ha naplóról van szó, méghozzá olyanról, melynek lapjai telítettek a magánélet minden zaklatottságával, akkor ez a személyesség fokozottan érvényesül. A legérdekesebb tehát ez lehet számunkra e kötetet olvasva. Egy közel hetven éve halott író esetében ugyan mit számítanak a zaftos pletykák, az önmarcangolás, a házasság csődje, a mindennapok terhe, gondja-baja? (Na persze egyéni kíváncsiságunk kielégítésén túl.) Ami számít, csakis az, *abogy* mindez szemünk előtt valósággá válik a papíron. Töredékességét, a kapkodva, sokszor lopva, titokban-írás nyilvánvaló jegyeit látva is egy ilyen egészlet kapunk. Jegyzetek, el nem küldött levelek, versek, vallomások, melyek helyenként lenyűgöző naivitásukkal, máshol drámaiságukkal találnak célba, finom költőiségükkel, még akkor is, ha az is nyil-

vánvaló: milyen szerencse, hogy Móricz nem költő lett. Tréfásan mondjuk így: hálával tartozunk neki ezért, de nyomban tegyük is hozzá a legnagyobb komolysággal: még sokkal nagyobb hálával tartozunk annak, aki végül lett belőle – egyik legnagyobb írónknak. Aki nemcsak lát, de láttatni is tud. Aki nemcsak mániákusan ír, de közben minden percben a legnagyobb elszántsággal és akarással magasba is tör. Aki „költőietlenségében” mégis költői tud lenni: saját terepén, a semmihez sem hasonlítható mórliczi prózában. Naplóit olvasva az ember olykor el-elámul, micsoda végtelen egyszerűséggel vet oda néhány félmondatot, mintha a semmiből teremődőnének hangjai, mintha épp csak „véletlenül” odakeveredett volna amellé, aki szinte megállás nélkül súg, diktál: „csillagsorok, a hidak s a rakpartok, s mint egy kócsagforgó lobog a Rákóczi út fénysora a város felett. [...] Gyöngysor a vár alatt s a háttérben száz meg száz szentjánosbogár. [...] olyan a város, mint egy szerelemben őrült világ bánatos zúgása.”

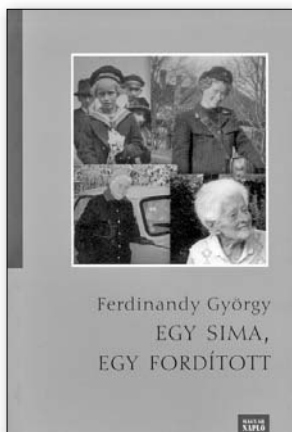
Szelemben őrült nemcsak a világ, de ezekben az években maga Móricz Zsigmond is. Különös megfigyelni, hogy bár a *Naplók* jó része erről a régi, megkopott, kiábrándult, és a másik, új, még gyötrelmekkel tele is ígéretesen csillogó szerelemről szól, mégis – és nemcsak öntudatlanul, hanem tudatos magabiztossággal – minden más külső körülmény elé helyezi a nagybetűs Írást. Ezt sokszor, több helyen meg is fogalmazza. Van, hogy félig emlékekbe tördelve, félig önmarcangolással, szinte kegyetlen őszinteséggel: „Sem múltam, sem jelenem, sem jövőm nem volt. Az egyetemet nem végeztem, állásra nem törekedtem, pályám titok volt. Az emberekkel szemben cinikus és gögös, talán ezzel lepleztem szegénységemet és tehetetlenségemet. A nőket lenéztem s megvetettem intelligenciahiányuk miatt. [...] egész egyéniségem minden erejét egyetlen cél, irodalmi érvényesülésem számára éreztem odaszentelve, s e miatt sem kenyérkeresetre, sem társadalmi tisztességre nem is gondoltam egy pillanatig sem: a házasság valami lehetetlenebbnek tűnt fel számomra, mint egy Mars-utazás.” Végsősoron letisztultan, kimondva az alkotás egyetemes törvényét: „az Írás nekem fontosabb a feleségnél, a gyerekeknél és az egész életnél. Ez mind csak melegágy, esetleg boldog melegágy, de az Írás a virág, amely kinő belőle.”

Épp az ehhez hasonló sorok kapcsán – melyekből kiderül, mennyire világosan látja önmagát, saját helyzetét, kényszerű, de kényszerűségében is vállalt kötelességét mint az egyedüli járható utat – merül fel az olvasóban: ha számunkra ilyen egyértelművé tudta tenni mindezt, hogy lehet, hogy mégis olyan kapcsolatok csapdjába esett, melyek sokkal inkább ezen életforma ellen, mint mellette szóltak? Hogy lehet – tesszük föl ma-

gunknak szinte bosszankodva a kérdést –, hogy ha számunkra világosan kiderül Móricz írásából a második feleség, Simonyi Mária „egyszerűsége”, „semmilyensége”, akkor közben az író, aki ezt láttatja velünk, maga mégsem vesz tudomást róla? Valami olyasmiről lehet itt szó, mint az „automatikus írás”. Bár az események folyamatos rögzítése, a külvilág történéseinek állandó, aprólékos megfigyelése és rajza is belülről fakad, egy belső, saját magán átszűrte világ terméke, néha olyannyira ösztönös, hogy valós mélységét meg sem tapasztalja az író. Ám ha kicsit továbbgondoljuk a dolgot, azt is látnunk kell, van ebben némi ellentmondás. Hiszen ami mélyről jön, szinte gondolkodás nélkül hullik ki a papírra, sokszor önmagunk elől is rejtett énünket tükrözi ugyan, de abban a pillanatban, amikor létrejön, már fel kell ismernünk benne valódi kilétét: önmagunkat. Attól a perctől kezdve, hogy kimondtuk, legalábbis saját magunk előtt már nem titok többé. Az efféle írás ösztönösségéhez, az azt félig-meddig (vagy teljes mértékben) átítató öntudatlansághoz talán álmaink mérhetőek. És az álom most kulcsszó: bármennyire is különös (hiszen a *Naplók* tényeket, valóságot rögzítenek, és nem látomásokat, álmokat), olyasféle érzésünk támad, mintha az író olykor félig behunyt szemmel, álom és ébrenlét között lebegve élné meg a valóságot. Számára az igazán kézzelfoghatót nem az őt körülvevő világ jelenti, hanem alkotásai, illetve az alkotás maga. Skizofréniára gyanakodhatnánk? Semmiképpen. Az író és az ember tökéletesen összeforrott egységével állunk szemben. „[...] én kiírom magamból az összes fölösleget, nincs narkotikumokra szükségem, se borra, se kártyára, se táncrea” – vallja Móricz. Ez inkább függőség. Azonban az egyetlen, amely nem meddővé, hanem termékennyé tesz. Valójában afféle kényszeres kötődésről van szó, amire minden alkotónak (bár bizonyosan változó mértékben) szüksége volna. Azonban nem elég a kényszer szorítása, az ennek való folyamatos engedelmesség szerencsétlen esetben még pusztá írógéppé is redukálhatja az alkotót. Elengedhetetlen a tudatos kontroll, ami az áradó írásfolyamat kordában tartja. Egy olyan gátrendszer, csatornarendszer kiépítésére van szükség, ami mindig pontosan akkor és annyi vizet ereszt át, amennyi bőségesen öntözi a földeket, de nem zúdítja rájuk a fenyegető árvizet. Különösen termékeny íróknál – amilyen Móricz is volt – mindig adódik a kérdés: vajon mennyire képes hosszú távon, egyazon lendülettel ugyanolyan magas hőfokon, ugyanazon a színvonalon alkotni? Ugyanazzal az izzással, ugyanannak az „orkánnak” az erejével?

Hadd idézzek Füst Milántól még egy gondolatot Móriczról, ezúttal 1923-ból: „Lehet-e, hogy valaki ennyit dolgozzék s az mind jó legyen?”

– vettem fel a teoretikus kérdést –, mintegy kihívó kesztyűt dobva feléje. S ezzel elkezdtem olvasni. Le szerettem volna győzni lebírhatatlan erejét. – De ő győzött le megint.” Ha akkor így ítélték meg Móricz munkásságát, mi, akik már nem vagyunk kortársai, még világosabban láthatjuk nagyságát. Kevesen voltak képesek arra, amire ő, és kevesen is lesznek. A *Naplók* sokféleképpen értelmezhetők. Akad majd, aki általuk közelebb kerül Móriczhoz, az emberhez, s talán lesz olyan is, aki inkább távolodik tőle. De egy egészen biztos: Móricz Zsigmond, a költői író szól belőlük, akit szerettünk, szeretünk és – nem tehetünk másképp – szeretni fogunk.

FERDINANDY GYÖRGY
Egy sima, egy fordított

Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány
Budapest, 2010

Ughy Szabina

BICIKLIVEL AZ ALPOK FÖLÖTT

Freud óta tudjuk, hogy életünk egyik legnagyobb feladata: feldolgozni szüleink történetét, a velük kapcsolatos élményeinket. Az utóbbi időben nem egy könyv született, amely tematikájában az anya–fiú kapcsolat nehézségeire épült. Gondoljunk csak Bartis Attila *Nyugalom* című regényére vagy Vajda Miklós *Anyakép, amerikai keretben* című könyvére. Utóbbi a cselekmény legfőbb vonalát tekintve épp tükörképe az *Egy sima, egy fordított*nak, mivel Vajda könyvében az anya ment Amerikába és a fiú